

ANALIZA CZYNNIKÓW WPLYWAJĄCYCH NA TENDENCJE DO RÓŻNYCH ZACHOWAŃ KONI – BADANIA ANKIETOWE

Joanna Kania-Gierdziewicz, Barbara Zwolska

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Katedra Genetyki, Hodowli i Etologii Zwierząt,
al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków

Źródło finansowania: finansowane z subwencji MEiN nr 020012-D015

Abstrakt

Celem pracy było przeanalizowanie wpływu rasy, płci, wieku oraz liczby osób użytkujących konie na potencjalne problemy behawioralne w oparciu o ankietę internetową skierowaną do właścicieli i użytkowników koni. Do tych zachowań zaliczono m.in. agresję czy bojaźliwość w stosunku do człowieka, nieprzewidywalność, upór oraz cierpliwość w stosunku do różnych bodźców. Badania ankiet wykazały, że około 11% koni było agresywnych w stosunku do ludzi, około 18% bało się ludzi, 22,5% było nieprzewidywalne, ponad 35% koni wykazywało tendencję do opierania się poleceniom oraz około 33% wykazywało zniecierpliwienie. Rasa, płeć, wiek konia ani liczba osób zajmujących się nim/użytkujących go nie wpłynęły na łatwość załadunku/wyładunku koni oraz na ich transport. Ponadto klacze były bardziej dominujące, mniej przyjazne do innych koni oraz niespokojne przy przygotowaniu do jazdy; ogierzy/wałachy były na ogół bardziej niesubordynowane oraz flegmatyczne/pozbawione motywacji do pracy. Najmniej przyjazne w stosunku do innych koni były konie najstarsze i w średnim wieku. Najstarsze konie były najbardziej flegmatyczne, bojaźliwe i niezainteresowane nowymi przedmiotami, zaś najmłodsze najbardziej nieposłuszne. Obserwacje wykazały, że najbardziej pobudliwe oraz starające się wyprzedzić podczas prowadzenia w rękę były konie w średnim wieku i najmłodsze. Najbardziej bojaźliwe w nowym środowisku były konie ras szlacheckich lub sportowych. Konie szlacheckie/sportowe i prymitywne były najbardziej flegmatyczne i nieposłuszne. Konie obsługiwane przez jedną lub dwie osoby (mające ograniczony kontakt z ludźmi) były najbardziej pobudliwe, najbardziej zainteresowane nowymi przedmiotami i najmniej odważne w nowym środowisku. Podsumowując, większy nacisk należałoby położyć na przeszkolenie użytkowników w zakresie podstawowych potrzeb koni i ich dobrostanu z uwzględnieniem specyfiki dotyczącej płci, wieku i rasy konia, a także odpowiedniego zachowania człowieka i postępowania podczas obchodzenia się z tymi zwierzętami.

Słowa kluczowe: koń, behawior, zachowania niepożądane, badania ankietowe

Wstęp

W środowisku naturalnym koń przemierza znaczne przestrzenie. Jego wędrówka wynika z konieczności poszukiwania i stałego pobierania pokarmu. Jako roślinożerca jest potencjalną ofiarą dla naturalnego drapieżnika, dlatego koń, dzięki oczom położonym po bokach głowy, pozwalającym na widzenie w zakresie 330° oraz dobremu słuchowi, ma możliwość dostrzeżenia, usłyszenia bądź wycucia zbliżającego się drapieżnika (Kamieniak i in., 2010; Janicka i in., 2022). Pozwala mu to na szybką reakcję obronną, którą jest ucieczka. Koń z natury nie

jest agresywny. Dopiero gdy dochodzi do kontaktu bezpośredniego z drapieżnikiem, używa on alternatywnych metod obrony, tj. kopnięcia czy ugryzienia. Jest to gatunek silnie socjalny, żyjący w grupach, a instynkt stadny daje mu poczucie bezpieczeństwa i możliwość przetrwania w niesprzyjającym środowisku. Stado zapewnia zaspokojenie potrzeb socjalnych, ze względu na tworzące się dynamiczne relacje pomiędzy osobnikami oraz dostarcza rozrywki. Relacje w stadzie są też elementem wychowawczym, szczególnie w przypadku źrebiąt i młodych koni, które dopiero uczą się funkcjonowania w zbiorowisku (Nowicki i Zwolińska-Bartczak, 1983; Krueger i in., 2021).

Tabun koni to najczęściej kilka klaczy ze źrebiętami i ogier. Panuje w nim ściśle określona, stabilna hierarchia, w której każdy członek stada ma swoją pozycję. Pomiędzy osobnikami mogą zachodzić różne interakcje pozwalające na zmianę tej pozycji, dlatego hierarchia u koni potrafi być dynamiczna, szczególnie w przypadku gdy w stadzie pojawiają się nowe osobniki (Nowicki i Zwolińska-Bartczak, 1983; Krueger i in., 2021). Najważniejszą rolę w stadzie pełni z reguły najstarsza i najbardziej doświadczona klacz. Wie ona doskonale, gdzie poprowadzić stado, aby znaleźć wodę czy miejsce do odpasu. Równie ważną rolę pełni ogier, który broni swoich klaczy przed innymi potencjalnymi konkurentami lub drapieżnikami oraz ma możliwość krycia w trakcie sezonu kopulacyjnego (Nowicki i Zwolińska-Bartczak, 1983; Krueger i in., 2021). Analizując sytuacje w różnych krajach stwierdzono, że np. w Islandii badania kilku stad kuców islandzkich wykazały, że ogiery posiadające tabuny w bliskim sąsiedztwie nie decydowały się zbyt często na zachowania agresywne w stosunku do konkurentów (jedynie w 19% przypadków). Znaczyły one teren odchodami, co skutkowało częściej omijaniem rewiru danego ogiera niż wchodzeniem z nim w interakcje. Do zachowań agresywnych dochodziło częściej w przypadku ogiera nowo przybyłego do stada (Sigurjonsdottir i in., 2012). Z kolei badania Cozziego i in. (2010) wskazywały, że w przypadku konfliktu w stadzie konie mają wysoko rozwinięte zdolności do radzenia sobie z konfliktem poprzez godzenie się i uspokajanie (zachowania afiliacyjne), które sprzyjają utrzymaniu stabilności stada, zarówno w przypadku osobników wysoko, jak i nisko ustawionych w hierarchii (Cozzi i in., 2010). Sigurjonsdottir i Haraldson (2019) stwierdzili, że zachowania niepożądane, a w szczególności przejawianie agresji, zależało od składu grupy koni pod względem wieku i płci.

Wiadomo, że w czasach prehistorycznych ludzie polowali na konie. Dopiero później dokładne poznanie behawioru konia umożliwiło inne jego wykorzystanie, np. w transporcie. Rozwój przemysłu i mechanizacji zakończył ten etap użytkowania koni (Leopold, 1965). Jazda wierzchem przyczyniła się do zwiększenia mobilności ludzi, co znacząco wpłynęło na rozwój cywilizacji. Konie odegrały ogromną rolę przede wszystkim podczas konfliktów militarnych, początkowo ciągnąc popularne w starożytności rydwany, a skończywszy jako wierzchowce bojowe średniowiecznego rycerstwa, a potem husarii czy kawalerii. W XXI wieku konie są już utrzymywane i wykorzystywane głównie hobbystycznie, rekreacyjnie i sportowo (Łojek i Łojek, 2015). Współczesne użytkowanie konia jest bardzo zróżnicowane – od wykorzystania kuców do pielęgnacji trawy w ogrodzie czy jako towarzyszy zabaw małych dzieci przez użytkowanie rekreacyjne, poprawiające jakość życia człowieka, skończywszy na wyuczynowym użytkowaniu w sporcie. Człowiek od początku dążył do tego, aby uzyskać zwierzę chętne do współpracy z nim. Przez lata od udomowienia pierwotne instynkty koni, jak np. chęć ucieczki od zagrożenia, w wyniku selekcji w pewnym stopniu uległy osłabieniu. Zwierzęta te nadal je przejawiają, choć w wyniku kontaktu z człowiekiem na przestrzeni czasu już nie w takiej formie jak kiedyś (Łojek i Łojek, 2015; Merckies i Franzin, 2021).

Obecnie bardzo ważną i pożądaną cechą koni jest bezpieczeństwo w obejściu (Chapmann i in., 2020; Romness i in., 2020; McKenzie i in., 2021). Konie z natury są płochliwe, ludzie starają się więc przystosować je do różnych bodźców, tak aby były odważne w nowych nieznanymi sytuacjach, przede wszystkim zaś, żeby gwarantowały człowiekowi pewność albo pewien procent przewidywalności. Biorąc pod uwagę różne sposoby użytkowania, ważną

cechą u współczesnych koni powinno być zainteresowanie nowymi bodźcami oraz posłuszeństwo, które przekładają się na chęć współpracy z człowiekiem. Zarówno konie, jak i ludzie ze względu na swoje potrzeby socjalne nie szukają niepotrzebnego konfliktu (Graf i in., 2013; Chapmann i in., 2020; Olczak i Tomczyk-Wrona, 2022).

Najczęstszą przyczyną zachowań niepożądanych jest brak zaspokojenia naturalnych potrzeb koni, który generuje stres. W wyniku udomowienia został zmniejszony obszar swobodnego wędrowania w grupie i szukania pożywienia (Krupa i in., 2022). Badania Tkaczyk i in. (2020) wskazują, że zwierzęta te w momencie izolacji socjalnej przejawiały zachowania niepożądane, szczególnie stereotypie motoryczne, co sugerowało wzrost pobudliwości emocjonalnej u tych zwierząt.

Kolejną przyczyną zachowań niepożądanych u koni jest mało atrakcyjne (nudne) otoczenie oraz brak towarzyszy czy przyjaciół. W naturze koń był praktycznie w ciągłym ruchu w stadzie, obserwował otoczenie. Obecnie konie z reguły przebywają na tej samej, niezmiennej i ograniczonej przestrzeni czasem wiele lat, znają teren swojego wybiegu, co jest dla nich pewną dawką nudnej rutyny, ale i poczucia bezpieczeństwa, bo nie muszą się obawiać drapieżników. Innymi powodami są stresujące sytuacje, strach, ból bądź związana z nim choroba, nieprawidłowe żywienie, niewłaściwe dopasowanie sprzętu jeździeckiego oraz sam człowiek i wszelkie doświadczenia z nim związane. Stres u koni może pojawiać się w wyniku różnych sytuacji, np. może być to zamknięcie w boksie przez większą część dnia, odseparowanie od stada, brak stałego dostępu do siana, pora karmienia, trening, transport. Pod tym względem konie wyróżniają się bardzo dobrą pamięcią. Potrafią zapamiętać swoje doświadczenia, zarówno dobre jak i złe, a także konkretne sytuacje czy ludzi. Zachowanie konia wynikające ze strachu potrafi być dla człowieka niebezpieczne, może powodować wypadki bądź uszkodzenia infrastruktury w otoczeniu, w zależności od tego, jak gwałtownie w danej sytuacji zwierzę zareaguje. Jeśli zachowania niepożądane u konia są wynikiem bólu bądź choroby, jest to już dobitny sygnał dla opiekuna, że należy ten problem skonsultować ze specjalistą. Podobnie dzieje się w przypadku nieprawidłowego żywienia, najczęściej gdy koń nie ma stałego dostępu do siana. Nieprawidłowe żywienie, powodujące problemy gastryczne, może generować potencjalny ból i stres u zwierzęcia. Bardzo podobnie jest z dopasowaniem sprzętu jeździeckiego. Zły sprzęt bądź nieumiejętne go zakładanie może generować ból, strach i stres. Czasem przyczyną takich zachowań jest sam człowiek, który swoim podejściem, postawą i postępowaniem może negatywnie wpływać na zwierzę i być potencjalnym źródłem zachowań niepożądanych (Olczak i Klocek, 2014; Krupa i in., 2020; Romness i in., 2020; Hemsforth i in., 2021; McKenzie i in., 2021). W badaniach Wolińskiej i in. (2012) potwierdzono, że większość koni nie ma negatywnych skojarzeń z człowiekiem podczas pierwszego kontaktu w boksie, ale w momencie przystąpienia do czyszczenia 39% wierzchowców okazywało niepożądane reakcje tj. tulenie uszu, kręcenie się, grzebanie nogą, próby gryzienia lub kopnięcia czy przyciskania do ściany. Niekiedy zdarza się, że ludzie uważają dane zachowanie za zabawne, nie widząc w nim nic niepokojącego i kompletnie nie zastanawiając się, z czego może ono wynikać i do czego prowadzić. Znaczna część osób jednak zdaje sobie sprawę z tego problemu, obserwuje swoje konie i stara się prawidłowo działać w miarę swoich możliwości (Kozak i Budzyńska, 2017; Tkaczyk i in., 2020; Waiz i Gautam, 2022).

Pojawiały się również przekonania, że zwierzęta manifestujące stereotypie gorzej się uczą i gorzej zapamiętują dane elementy treningu, aczkolwiek Briefer Freymond i in. (2019) zanegowali tę hipotezę, nie stwierdzając, żeby takie konie różniły się zachowaniem w porównaniu do grupy kontrolnej zdrowych zwierząt. Występowanie stereotypii u koni świadczy jednak o znacznym deficycie w odczuwaniu dobrostanu oraz komfortu fizycznego i psychicznego (Marć-Pieńkowska i in., 2014).

Pomimo że człowiek w obecnych czasach zazwyczaj stara się zapewnić koniom jak najlepsze warunki, rodzi się pytanie, czy zachowanie bądź problemy behawioralne nie mają

związku z jakimiś czynnikami, na które człowiek wpływu nie ma. Wiadomo, że różnice w zachowaniu przejawiają osobniki różnej płci i wieku, a także różnych ras (Burattini i in., 2020; Lloyd i in., 2008; Sigurjonsdottir i Haraldson, 2019). Fenner i in. (2020) przeprowadzili badania za pomocą obszernego kwestionariusza dotyczącego szkolenia, zarządzania i zachowania koni. W kwestionariuszu tym brano pod uwagę wpływ różnych czynników na dobrostan zwierząt w ciągu poprzedzających 6 miesięcy. Wykazano, że występujące problemy behawioralne u koni w różnym stopniu nasiliły się na skutek nieodpowiednich warunków ich utrzymania i treningu (Fenner i in., 2020; Romness i in., 2020; McKenzie i in., 2021).

W polskich ośrodkach jeździeckich i hodowlanych zdarzają się również problemy z zachowaniem koni. Dotychczas w tym zakresie pojawiło się mało badań, z uwagi na złożoność tematu. Celem pracy było przeanalizowanie wpływu takich czynników, jak rasa, płeć czy wiek oraz liczba osób użytkujących konia na występowanie potencjalnych problemów z zachowaniem koni.

Material i metody

Na potrzeby prezentowanego badania stworzono ankietę internetową (formularz w Google) adresowaną głównie do hodowców, właścicieli, trenerów, instruktorów, masztalerzy, luzaków, jeźdźców i innych osób związanych ze środowiskiem jeździeckim. Ankietę opracowano w oparciu o metodykę podobnych badań prezentowaną przez Fenner i in. (2020). Ankieta została zamieszczona w Aneksie. Badanie ankietowe przeprowadzono w okresie od końca września do końca października 2022 roku. Pytania w ankiecie były zamknięte, jedno- i wielokrotnego wyboru oraz otwarte. Podzielono je odpowiednio na poszczególne sekcje dotyczące ankietowanego oraz jego konia. Pytania dotyczące konia były bardziej szczegółowe, odnoszące się do określenia płci, wieku, rasy, sposobu użytkowania konia lub przyczyny braku użytkowania, liczby osób mających kontakt z koniem (obsługa/jeźdźcy) oraz w ostatnim pytaniu tendencji do przejawiania zachowań w stosunku do otoczenia, obsługi i pierwszego kontaktu, które w pewnych sytuacjach mogłyby być uciążliwe lub niebezpieczne dla człowieka. Omawiane pytanie składało się z 24 podpunktów, na które respondent odpowiadał „tak” lub „nie”. Odpowiedzi na podpunkty z tego pytania zostały przeanalizowane statystycznie. Po weryfikacji otrzymano ostatecznie 315 ankiet do analizy. Ze względu na to, iż nie wszyscy ankietowani umieli podać rok urodzenia konia (18 ankiet) czy jego rasę (10 ankiet) lub liczbę osób obsługujących konia/jeżdżących na nim (1 ankieta) do analizy wpływu tych czynników wzięto odpowiednio 294 ankiety, 305 ankiet i 314 ankiet.

Wyniki z ankiet dotyczące odpowiedzi na pytania o poszczególne zachowania koni oraz ich zależność od płci konia, grupy wiekowej, grupy rasowej oraz liczby osób użytkujących konia poddano analizie statystycznej z użyciem pakietu statystycznego SAS (SAS, 2014). Do testowania istotności wpływu wymienionych wcześniej czynników użyto testu chi kwadrat (χ^2) (Snedecor i Cochran, 1989), według następującego wzoru:

$$\chi^2 = \sum \frac{(f - F)^2}{F}$$

gdzie: f – liczba obserwacji w grupie; F – oczekiwana liczebność danej grupy.

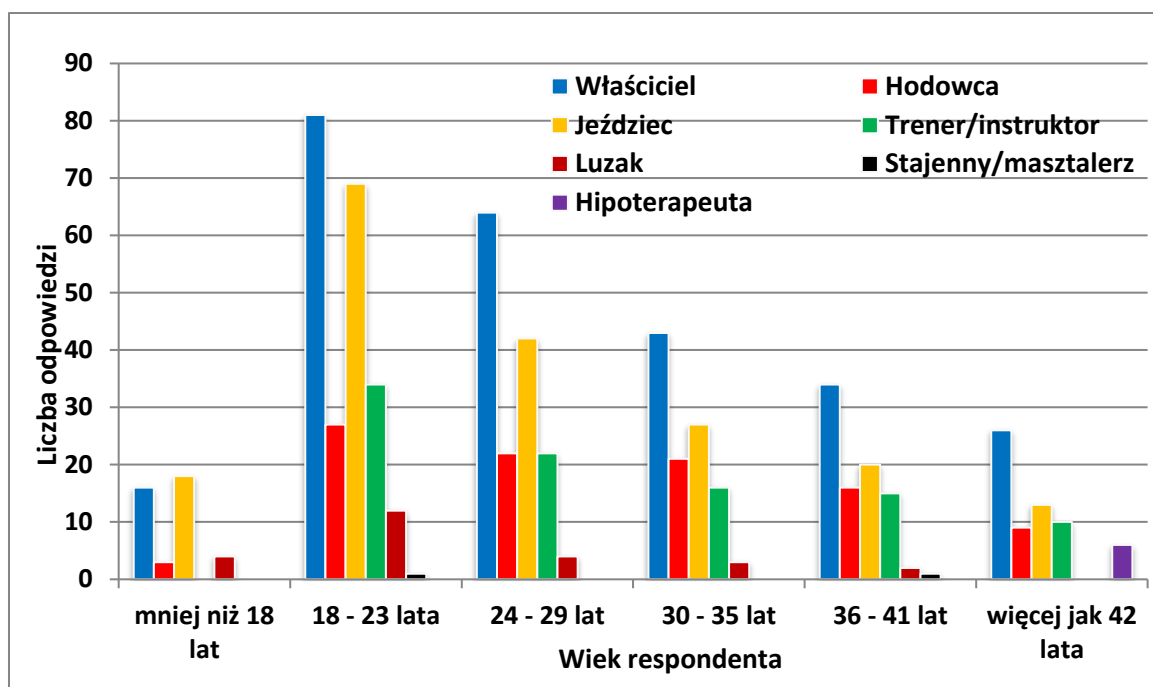
Minimalne wymagania co do wielkości grupy w tym teście to 5 obserwacji w danej kategorii, musiano więc połączyć niektóre kategorie badanych cech. W przypadku płci połączono ogiery (17 osobników) i wałachy (127 osobników) w jedną grupę, a klacze zaś tworzyły osobną grupę (171 osobników). Połączenia ogierów i wałachów według płci genetycznej dokonano ze względu na to, że w niektórych pytaniach u ogierów występowała liczba odpo-

wiedzi mniejsza niż 5 w danej kategorii lub jedna z kategorii była pusta (liczba odpowiedzi równa 0). Pozostawienie ogierów jako oddzielnej grupy spowodowałoby brak możliwości analizy tych pytań za pomocą testu chi kwadrat. Aby otrzymać odpowiednią liczebność, dla wieku koni utworzono następujące grupy według roku urodzenia: do 2010, 2011–2015, 2016–2022. Ze względu na dużą różnorodność ras wymienianych w ankietach i dla uzyskania odpowiedniej liczebności klas zdecydowano się na połączenie niektórych ras w grupy. Utworzono następujące grupy rasowe: czysta krew arabska z angloarabską i końmi małopolskimi, pełna krew angielska z rasami wielkopolską i trakeńską, konie w typie szlachetnym/sportowe (obejmująca polskie konie sportowe oraz zagraniczne konie sportowe: meklemburskie, westfalskie, oldenburskie, hanowerskie, reńskie, węgierskiej półkrwi, noniusy, a także konie andaluzyjskie, achał-tekińskie, fryzyjskie oraz quarter horse), grupa koni prymitywnych (koniki polskie, huculy i konie w typie prymitywnym), kuce i konie małe (kuce szetlandzkie, fiordzkie, islandzkie, walijskie i haflingery, niemieckie kuce wierzchowe oraz konie określane jako koń mały) oraz grupa koni śląskich, zimnokrwistych i pogrubionych (obejmująca konie śląskie oraz rasy zimnokrwiste polskie: polski koń zimnokrwisty, i zagraniczne: irish cob, tinker, shire, a także konie określane jako pogrubione). Do analizy wpływu liczby osób obsługujących konia/jeżdżących na nim utworzono cztery grupy. Pierwszą grupę stanowiły konie obsługiwane i jeżdżone przez jedną osobę, drugą – przez dwie osoby, trzecią – przez trzy osoby, zaś ostatnia grupa pod nazwą „4 osoby i więcej” obejmowała odpowiedzi: „4 osoby”, „5 osób” oraz „6 i więcej osób” użytkujących konia ze względu na znacznie mniejszą liczbę takich odpowiedzi.

Wyniki

Analiza demograficzna dotycząca użytkowników koni

Pierwsze pytanie w ankiecie dotyczyło identyfikacji osób ankietowanych. Istniała możliwość zaznaczenia kilku odpowiedzi. Najwięcej odpowiedzi udzielili sami właściciele koni, było to 262 odpowiedzi, czyli ponad 38% wszystkich udzielonych odpowiedzi. Następnie jeźdźcy (188 odpowiedzi czyli prawie 28%) i hodowcy (100 odpowiedzi czyli około 15%). W 96 przypadkach respondenci zaznaczyli odpowiedź „Trener/instruktor” co stanowiło trochę ponad 14% wszystkich odpowiedzi. Niecałe 1% ankietowanych (6 odpowiedzi) podkreśliło, że posiadają uprawnienia do przeprowadzania zajęć hipoterapeutycznych, stąd pojawienie się i takiej odpowiedzi, której w gotowym arkuszu nie było. W 24 ankietach (3,54% wszystkich odpowiedzi) odpowiadający zaznaczyli odpowiedź „Luzak”, a w 2 przypadkach (0,29%) zaznaczono odpowiedź „Stajenny/masztalerz”, której również nie było w ankiecie. Jednakże ze względu na możliwość zaznaczenia kilku odpowiedzi pojawiały się w tym pytaniu różne kombinacje. W 14,6% ankiet była to kombinacja właściciel i jeździec lub w 10,5% właściciel, hodowca, jeździec, instruktor/trener albo w 10,2% właściciel, hodowca, jeździec. Drugie pytanie dotyczyło wieku ankietowanego. Największy odsetek, bo 55%, stanowiły osoby w wieku 18–23 lata (99 odpowiedzi) i 24–29 lat (72 odpowiedzi). Wynikało to ze sposobu rozpowszechnienia ankiety – internetowo – z czego w większości korzystają osoby młode, a także z ich większego zainteresowania jeździectwem. Również dużą część ankietowanych stanowiły osoby w wieku powyżej 30. roku życia. Były to osoby w wieku 30–35 lat (47 ankiet czyli 15%) oraz w wieku 36–41 lat (39 ankiet czyli 12%) oraz liczące ponad 42 lata (35 ankiet, czyli 11%). Najmniejsze grono respondentów stanowiły osoby poniżej 18 lat (7% z odpowiedzi na 23 ankiety). Na rycinie 1 przedstawiono zależność wieku ankietowanego i jego roli w odniesieniu do konia.

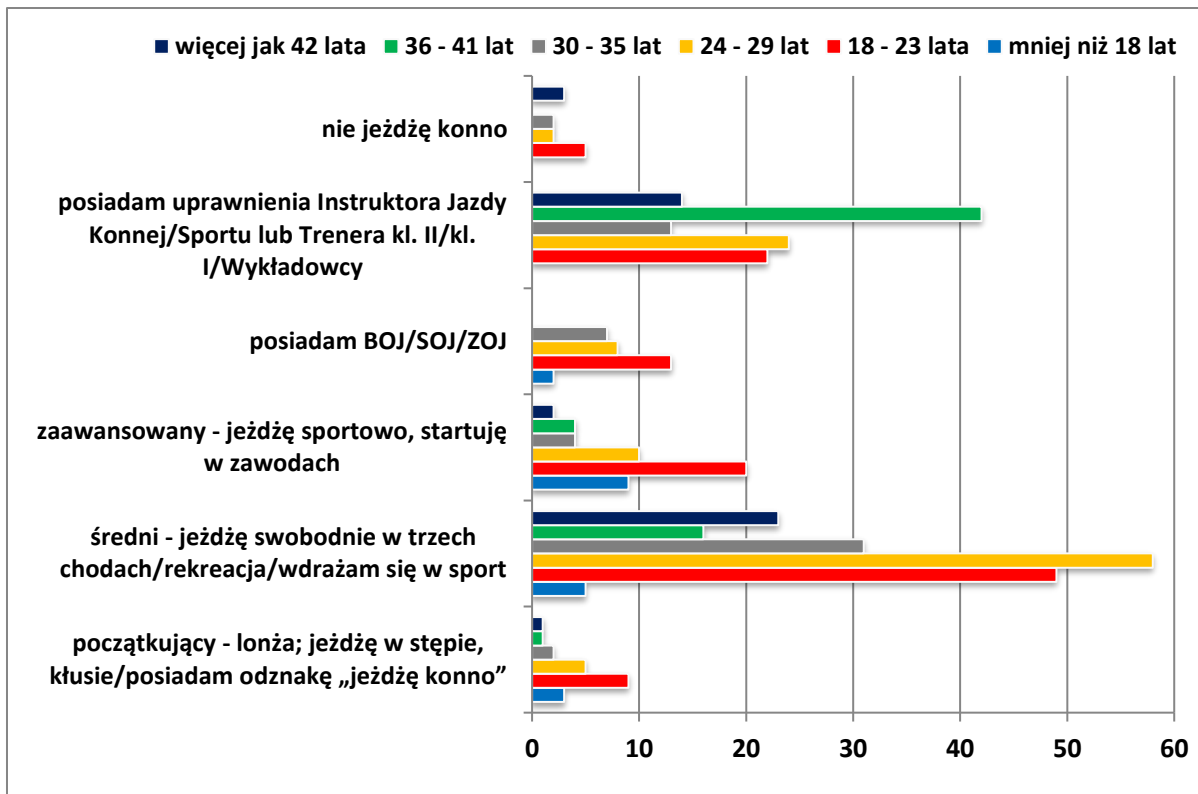
Ryc. 1. Deklarowana rola w odniesieniu do konia zależnie od wieku respondenta

Fig. 1. Declared role in relation to the horse depending on the age of the respondent

Analizując rycinę 1 można stwierdzić, że w większości przedziałów wiekowych respondentów najwięcej było osób, które deklarowały się jako właściciele koni, a w następnej kolejności jako jeźdźcy. Jedynie w najmłodszej grupie wiekowej, poniżej 18 lat, osoby będące jeźdźcami nieznacznie przeważały nad właścicielami koni (odpowiednio 18 i 16 odpowiedzi). W tej grupie wiekowej pojawiły się w niewielkiej liczbie również odpowiedzi „Hodowca” (3 odpowiedzi) i „Luzak” (4 odpowiedzi) (ryc.1).

Trzecie pytanie dotyczyło poziomu posiadanych umiejętności jeździeckich respondenta bądź jego uprawnień. W tym pytaniu również istniała możliwość zaznaczenia kilku odpowiedzi. Udzielono 133 odpowiedzi (42,2%) określających poziom wyszkolenia jeździeckiego osoby odpowiadającej jako średni, przy którym ankietowani twierdzili, że jeżdżą swobodnie w trzech chodach, rekreacyjnie lub wdrażają się w sport. Uprawnienia „Instruktora Jazdy Konnej, Sportu, Trenera klasy I, II bądź Wykładowcy” potwierdziło 106 respondentów (33,7%). Co więcej, odpowiedź ta pojawiła się w 14,6% (46 odpowiedzi) w połączeniu z: odpowiedziami „posiadam Brązową, Srebrną lub Złotą Odznakę Jeździecką” oraz „poziom zaawansowany – jeżdżę sportowo, startuję w zawodach”. Jednakże w 14 przypadkach (4,4% wszystkich ankiet) posiadanie uprawnień „Instruktora Jazdy Konnej, Sportu, Trenera klasy I, II bądź Wykładowcy” potwierdziły osoby, które równocześnie zadeklarowały średni poziom wyszkolenia jeździeckiego. W 19% (60 odpowiedzi) pojawiła się też kombinacja odpowiedzi „poziom zaawansowany – jeżdżę sportowo, startuję w zawodach” oraz „posiadam Brązową, Srebrną lub Złotą Odznakę Jeździecką”. Jedynie 3,8% osób (12 odpowiedzi) stwierdziło, że w ogóle nie jeździ konno.

Rycina 2 przedstawia zależność deklarowanego poziomu wyszkolenia jeździeckiego respondentów od ich wieku. Analizując rycinę 2, można stwierdzić, iż średni poziom wyszkolenia deklarowały najczęściej osoby młodsze, w wieku od 18 do 29 lat. Natomiast posiadanie uprawnień instruktorskich potwierdzali najczęściej respondenci w wieku 36–41 lat. Zaś wśród osób, które deklarowały, że nie jeżdżą konno, nie było najmłodszych respondentów, poniżej 18 roku życia, oraz osób w wieku 36–41 lat.

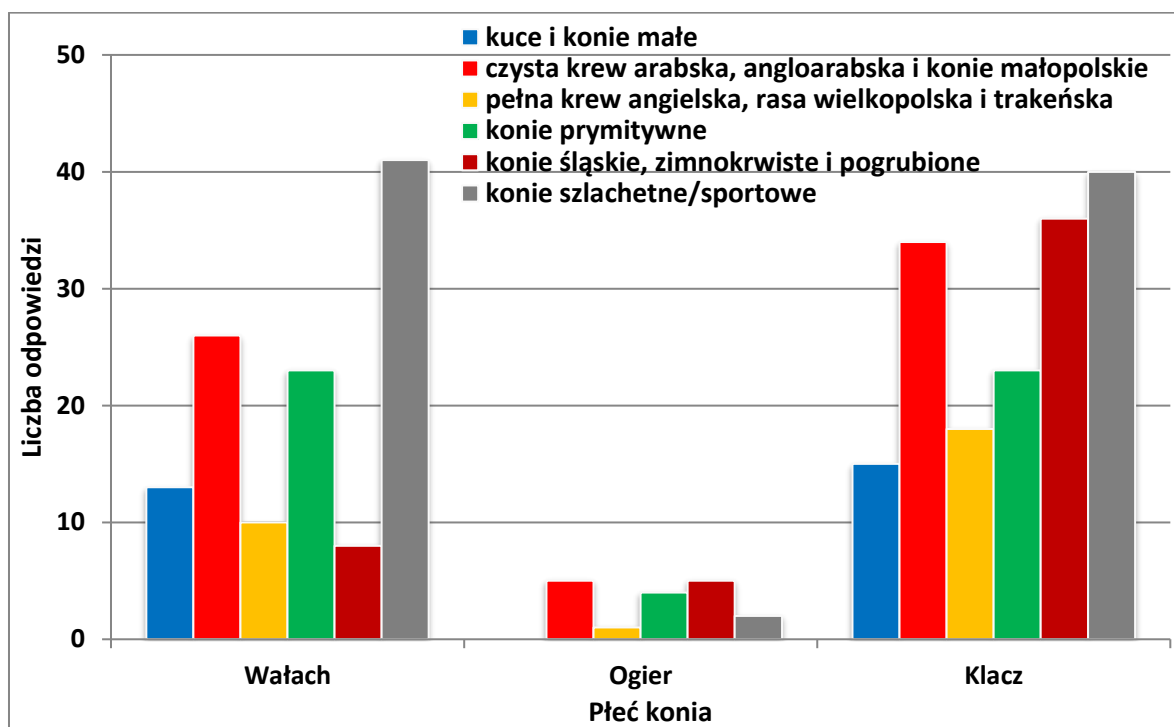

Ryc. 2. Wiek ankietowanych oraz deklarowany przez nich poziom umiejętności jeździeckich
 Fig. 2. The age of the respondents and the level of riding skills they declared

Analiza demograficzna dotycząca badanych koni

Druga część ankiety identyfikowała konia. Pierwsze pytanie w tej części dotyczyło rasy bądź pochodzenia zwierzęcia. Ogólnie w odpowiedziach pojawiło się i powtórzyło 39 ras koni. Dla 10 koni respondenci nie podali jego rasy/pochodzenia. Największa liczba odpowiedzi (56 ankiet czyli 17,8% wszystkich) wskazywała rasę polski koń sportowy, dawniej polski koń szlachetny półkrwi. Drugą grupę stanowiły 44 konie rasy małopolskiej (około 14% wszystkich ankiet), a 38 koni należało do rasy huculskiej (12,1%). Dość duży udział w badaniu miały też konie śląskie (25 odpowiedzi, czyli prawie 8%) oraz konie czystej krwi arabskiej (20 odpowiedzi, czyli 6,3%), a także konie wielkopolskie, polski koń zimnokrwisty i koniki polskie, odpowiednio 16, 12 i 11 odpowiedzi (5,1%, 3,8% i 3,5% odpowiedzi). Generalnie można stwierdzić, że największy udział w badaniu miały polskie rasy koni (64%). W badanych ankietach było dużo pojedynczych wystąpień koni ras obcych, najczęściej niemieckich ras koni sportowych (ponad 4% wszystkich odpowiedzi). Drugie pytanie dotyczyło roku urodzenia konia. Największą grupę koni utrzymywanych przez ankietowanych stanowiły konie siedmioletnie i było to 26 osobników. Następnie konie sześć- i pięcioletnie, odpowiednio 20 i 23 osobniki. Znaczącą grupę stanowiły konie z nieznanym rokiem urodzenia (18 osobników), a pięć koni urodziło się przed 2000 rokiem. Pytanie trzecie dotyczyło płci koni utrzymywanych i użytkowanych przez ankietowanych. Najwięcej odpowiedzi w ankiecie dotyczyło klaczy, bo aż 171 czyli 54% odpowiedzi. Drugą grupę stanowiły wałachy, których było 127 i było to 40% odpowiedzi, a najmniejszy odsetek (6%) stanowiły ogiery, których było tylko 17.

Na rycinie 3 przedstawiono rozkład płci koni w grupach rasowych.

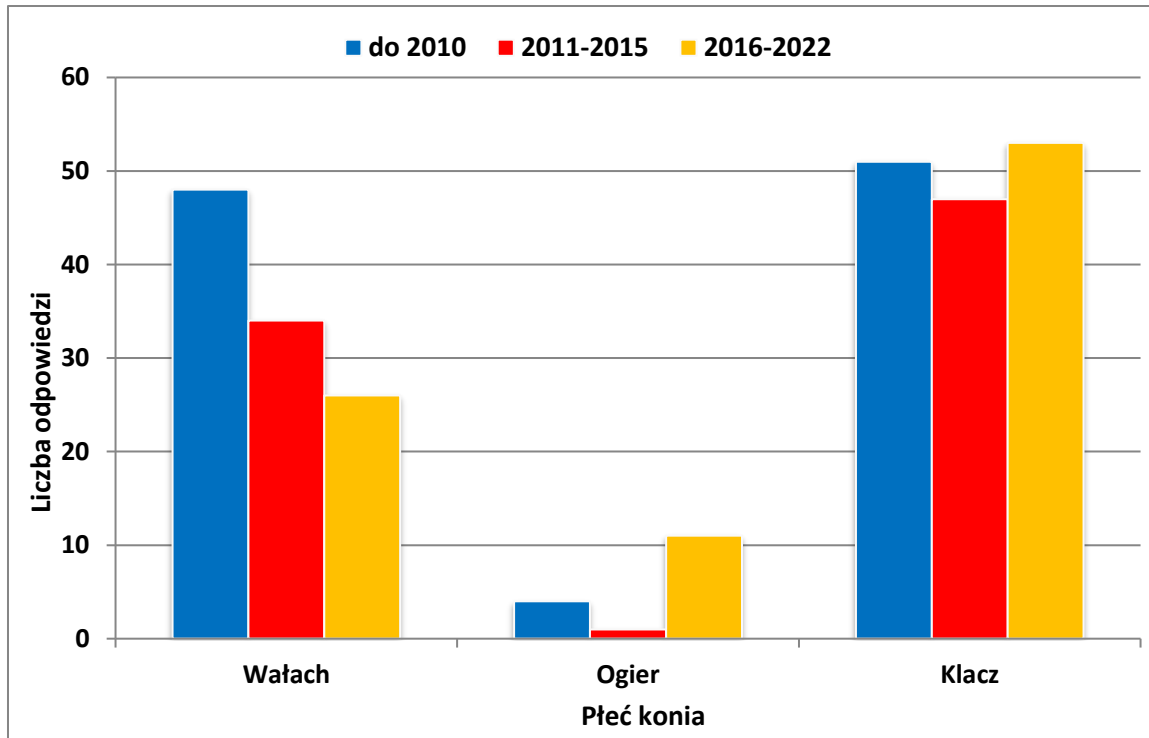

Ryc. 3. Płeć koni oraz ich przynależność do grupy rasowej

Fig. 3. Sex of horses and their affiliation to a breed group

Analizując rycinę 3, można stwierdzić, że najczęściej było klaczy i wałachów ras szlachetnych/sportowych, w tej grupie były też dwa ogiery. Kolejną bardzo liczną grupę stanowiły klacze śląskie, zimnokrwiste i pogrubione. W tej grupie znacznie mniej było wałachów i ogierów – odpowiednio 8 i 5. Następną dość liczną grupę stanowiły konie czystej krwi arabskiej, angloarabskiej i małopolskiej, w której przeważały klacze (34 osobniki), ale dużo było też wałachów (26 osobników). W tej grupie wystąpiło też pięć ogierów. Natomiast stosunkowo mniej liczną grupę stanowiły kuce i konie małe. Tylko 13 wałachów i 15 klaczy należało do tej grupy. Nie było w niej zaś ogierów (ryc. 3).

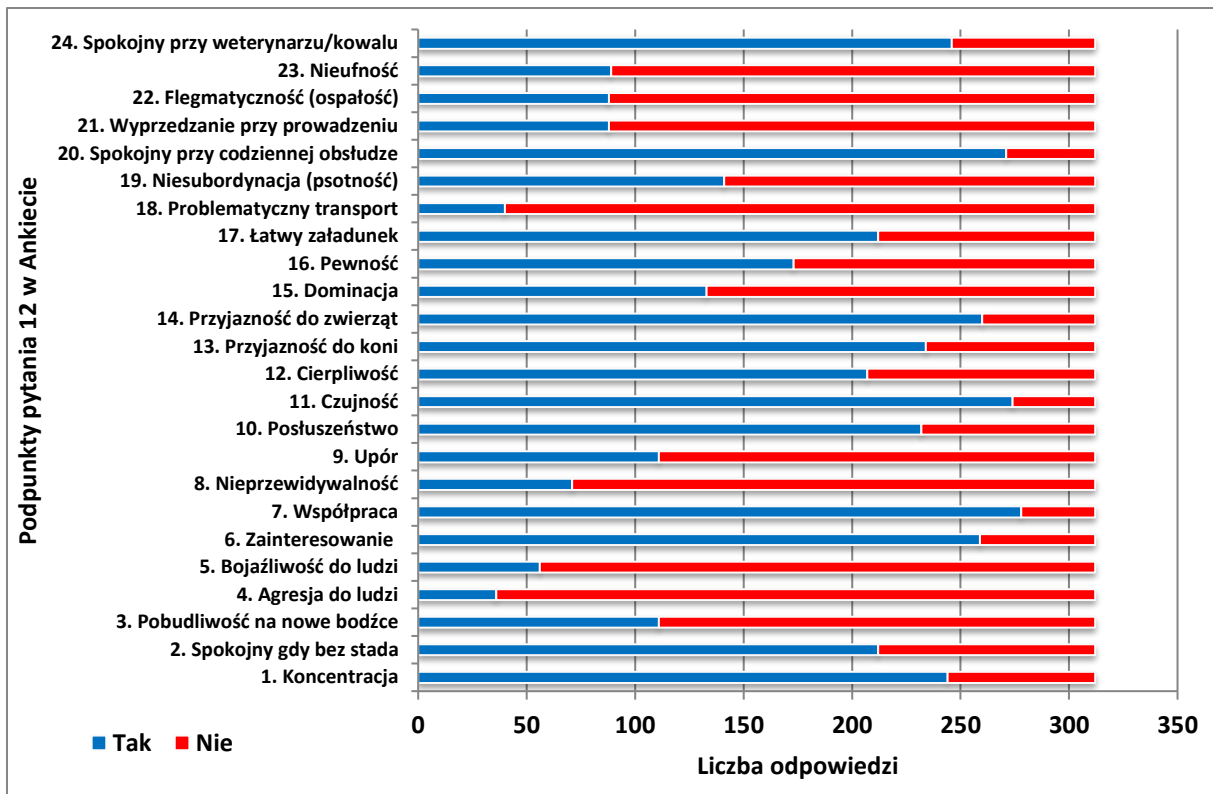
Rycina 4 przedstawia zależność między płcią koni a grupą wiekową, do której należały konie utrzymywane przez ankietowanych. Analizując omawianą rycinę, należy stwierdzić, iż najczęściej było klaczy młodszych (grupa 2016–2022) oraz najstarszych urodzonych do 2010 roku, odpowiednio 53 i 51 osobników. W przypadku wałachów najczęściej było najstarszych urodzonych do 2010 roku (48 osobników), najmniej zaś najmłodszych, urodzonych w latach 2016–2022 (26 osobników). Również wśród ogierów dominowały najmłodsze urodzone między 2016 a 2022 rokiem (11 osobników), co może świadczyć o tym, iż właściciele tych ogierów rozważają jeszcze ewentualne ich użycie w hodowli lub są one jeszcze za młode na kastrację.

Ryc. 4. Płeć i grupa wiekowa, do której należał koń ankietowanego
 Fig. 4. Sex and age group to which the respondent's horse belonged

Następne pytanie dotyczyło użytkowania konia. Znaczna większość koni, bo prawie 57% (179 odpowiedzi) była użytkowana rekreacyjnie. Ponad 24% koni (76 odpowiedzi) nie pracowało lub nie było użytkowane z różnych powodów, a 17,5% (55 odpowiedzi) użytkowane było sportowo. Było też pięć koni (około 2%) wykorzystywanych w hipoterapii. W piątym pytaniu odniesiono się do koni sportowych, pytając o dyscyplinę, w której konie te startowały. W tym pytaniu istniała możliwość zaznaczenia kilku odpowiedzi. Z analizy ankiet wynikało, że 48,75% koni użytkowanych sportowo (39 odpowiedzi) brało udział w zawodach w skokach przez przeszkody. Kolejne 25% koni (20 odpowiedzi) było użytkowanych w ujeżdżeniu. Mniejsza liczba koni była użytkowana we Wszechstronnym Konkursie Konia Wierzchowego (WKKW) i rajdach długodystansowych, odpowiednio 8 i 7 odpowiedzi. Ze względu na możliwość udzielenia kilku odpowiedzi pojawiały się różne kombinacje dyscyplin. Część koni była użytkowana wszechstronnie, oprócz wskazanych w ankiecie dyscyplin właściciele wspominali, że użytkują konie w dopiero rozwijającej się dyscyplinie Working Equitation (zawody zręcznościowe testujące zgranie pary jeździec-koń w terenie) (2 odpowiedzi), a także jako konie kawaleryjskie w wydarzeniach typu rekonstrukcje historyczne, defilady, pielgrzymki konne (1 odpowiedź). Natomiast żaden z ankietowanych nie użytkował konia w woltżerze, która też jest klasyfikowana jako dyscyplina sportowa. Szóste pytanie dotyczyło rodzaju użytkowania rekreacyjnego konia, jeżeli taki właśnie sposób użytkowania konia wskazali respondenci. W tym pytaniu również istniała możliwość zaznaczenia kilku odpowiedzi. Konie rekreacyjne były najczęściej użytkowane w terenie (135 odpowiedzi czyli 27,2% wszystkich), a w następnej kolejności do jazdy „na płasko” na ujeżdżalni (124 odpowiedzi czyli około 25%), tzn. do gimnastycznej jazdy konnej po równym terenie (dopuszczającej niewielkie, niskie przeszkody tzw. cavaletti), nieobciążającej nadmiernie konia. Użytkowanie rekreacyjne koni było zróżnicowane, często pojawiała się odpowiedź „wszechstronnie/wszystko powyższe” (26 odpowiedzi). Bardzo często ankietowani zaznaczali kilka odpowiedzi, co znowu sugeruje, że konie były wykorzystywane w różny sposób. Kilkukrotnie pojawiła się również odpowiedź ankietowanego, że koń pracuje także z ziemi (6 odpowiedzi tj. 1,21%). Praca „z ziemi” jest to szeroko pojęty trening konia bez dosiadanego go, przygotowu-

jący do przyjęcia siodła albo jeźdźca lub do wykonania trudniejszych elementów ujeżdżenia lub poprawy relacji człowiek–koń. Jeden z ankietowanych oprócz zaznaczenia wszechstronnego wykorzystania informował, że koń użytkowany jest w reiningu (konkurencja jazdy western). Dwóch właścicieli podkreśliło, że konie są w trakcie układania (zajeżdżania) z późniejszym zamiarem wykorzystania ich w rekreacji. Siódme pytanie dotyczyło przyczyn braku użytkowania konia. W tym pytaniu też istniała możliwość zaznaczenia kilku odpowiedzi. Przyczyną, z powodu której konie nie pracowały bądź nie były użytkowane, był najczęściej ich wiek (43 odpowiedzi, tj. 13,7%). Ankietowani, którzy zaznaczyli tę odpowiedź, najczęściej byli w posiadaniu koni jeszcze zbyt młodych do użytkowania/pracy i/lub uznawali młodego osobnika za konia hodowlanego (druga najczęściej wybierana odpowiedź – 18 razy). Trzecią wybieraną odpowiedzią były problemy zdrowotne (12 odpowiedzi czyli 3,8%). Inną przyczyną braku użytkowania konia był brak czasu właściciela (5 odpowiedzi – 1,6%) a także brak odpowiedniego jeźdźcy do przygotowania konia do jazdy ze względu na jego gabaryty, umiejętności czy kompetencje (4 odpowiedzi). W czterech odpowiedziach pojawiły się również problemy behawioralne konia. Jeden ankietowany wskazywał, że posiada klacz hodowlaną, która w chwili obecnej wychowuje źrebaka, co jest jej głównym priorytetem, ale również pracuje rekreacyjnie. Ósme pytanie dotyczyło liczby osób obsługujących/użytkujących konia. Najwięcej osób (141, czyli 46% respondentów) zadeklarowało, że konia obsługuje jedna osoba i najczęściej był to sam ankietowany. Drugą grupę stanowiła odpowiedź „2 osoby” (66 ankiet, czyli 21%). W tym przypadku dwie osoby często dzieliły się obowiązkami pomiędzy sobą bądź jedna osoba zajmowała się tylko obsługą, a druga tylko użytkowaniem konia. Około 18% ankietowanych (56 odpowiedzi) stwierdziło, że koń ma styczność na co dzień z trzema osobami. Udział odpowiedzi, w których respondenci stwierdzili, że konia użytkuje czy opiekuje się nim cztery i więcej osób (łącznie 44 odpowiedzi, czyli 14% wszystkich ankiet), był znacznie mniejszy i z reguły dotyczył miejsc, gdzie jest duża rotacja jeźdźców, tzn. stajni rekreacyjnych. Ostatnie pytanie w ankiecie (pytanie 12) dotyczyło predyspozycji konia do przejawiania zachowań, które w pewnych sytuacjach mogą być uciążliwe lub niebezpieczne dla człowieka. Pytanie to składało się z 24 podpunktów, na które respondent odpowiadał „tak” lub „nie”. Rycina 5 przedstawia strukturę odpowiedzi na pytanie 12. Opisane w 12 pytaniu konie w większości odznaczały się cechami typowymi dla gatunku (ryc. 5), były skoncentrowane na powierzonym zadaniu, pozostając bez innych członków stada z reguły były spokojne. Znaczna część z nich nie wykazywała pobudliwości na nowe bodźce, przedmioty czy hałasy. Konie nie wykazywały też agresji czy bojaźliwości w stosunku do ludzi. 83% koni interesowało się nowymi przedmiotami lub podchodziło do nich. Zwierzęta chętnie współpracowały z człowiekiem oraz zazwyczaj nie były nieprzewidywalne. W przypadku uporu aż 111 koni (35,2%) miało tendencję do opierania się poleceniom. W związku z tym, że konie chętnie współpracowały z człowiekiem, były też w większości mu posłuszne. Opisywane konie wykazywały czujność na otoczenie oraz cierpliwość (67%). Konie były przyjaźliwsze w stosunku do innych koni, ale nieco bardziej w stosunku do innych gatunków zwierząt. Odpowiedzi dotyczące dominacji w stadzie oraz pewności w nowym środowisku/otoczeniu rozkładały się mniej więcej podobnie (ryc. 5). Z proporcji odpowiedzi można stwierdzić, że konie czuły się bardziej pewnie w nowym środowisku i były zazwyczaj mniej dominujące. W przypadku łatwego załadunku/wyładunku do/z przyczepy u 100 koni stwierdzono problemy (31,7%), ale w samym transporcie czy w trakcie podróży problemy sprawiało już tylko 40 osobników (12,7%).

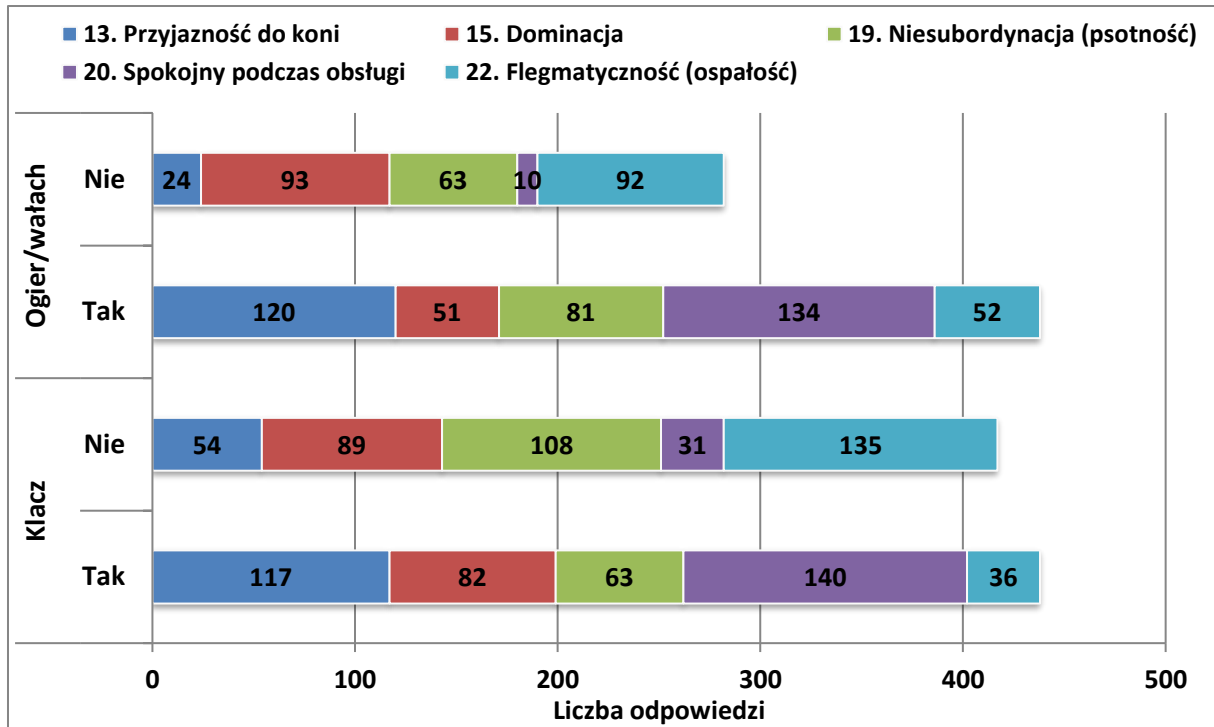

Ryc. 5. Struktura odpowiedzi na pytania dotyczące zachowań koni umieszczone w punkcie 12 ankiety
 Fig. 5. Structure of answers to questions about horse behavior included in point 12 of the survey

Podobne wartości dla odpowiedzi „tak” i „nie” osiągnęła niesubordynacja (ryc. 5). Zwierzęta podczas czyszczenia, siodłania czy wsiadania w większości były spokojne. W przypadku pytań dotyczących wyprzedzania podczas prowadzenia w ręce, flegmatyczności i nieufności wyniki przedstawiały się podobnie (ryc. 5). Konie raczej nie wyprzedzały prowadzącego, nie były flegmatyczne ani nieufne. Również zabiegi wykonywane przez osoby z zewnątrz, szczególnie przez lekarza weterynarii czy kowala, w dużej mierze odbywały się w spokojnej atmosferze (ryc. 5).

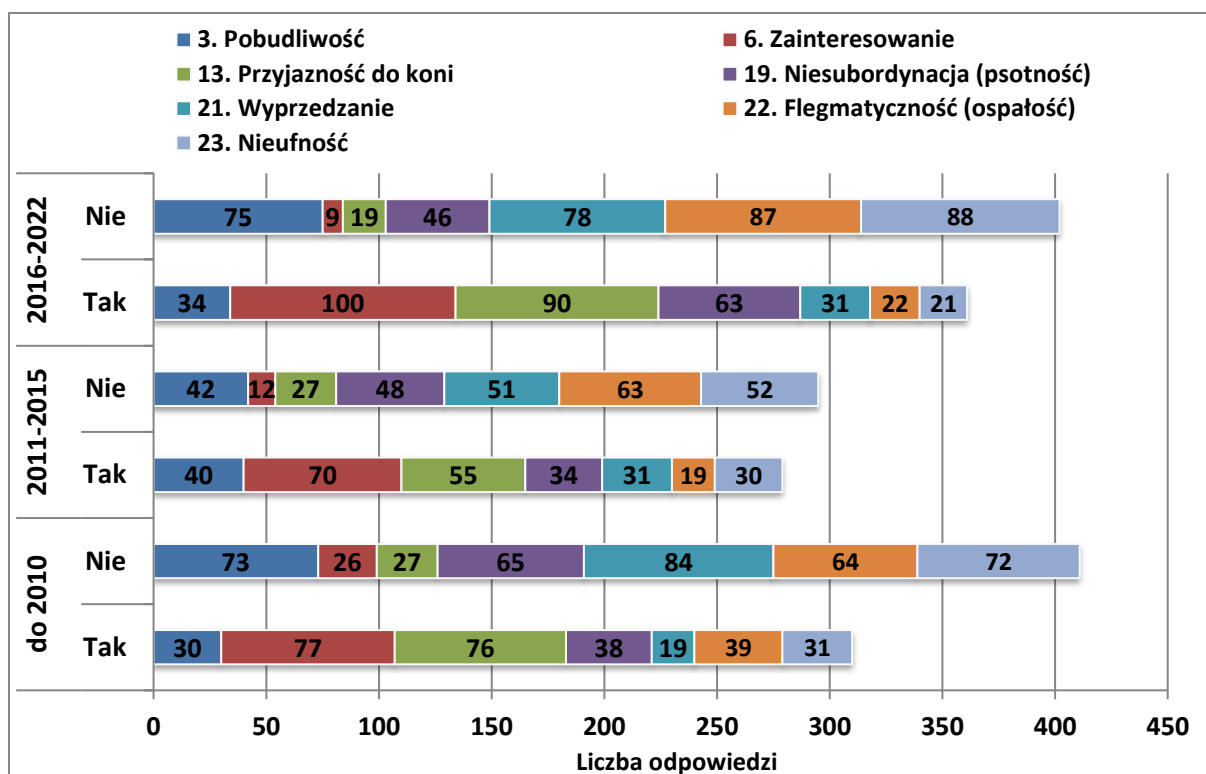
Analiza wpływu płci i grupy wiekowej na tendencje do pewnych zachowań koni

W przypadku większości podpunktów z pytania 12 wpływ płci okazał się nieistotny ($P \geq 0,05$). Wpływ płci na takie zachowania, jak przyjazność do innych koni, niesubordynacja, flegmatyczność czy spokojne zachowanie przy czynnościach związanych z czyszczeniem, siodłaniem i wsiadaniem był wysoko istotny ($P < 0,01$), tylko w przypadku dominacji był istotny ($P < 0,05$). Rycina 6 przedstawia zależność wymienionych wyżej zachowań od płci koni.

Ryc. 6. Wpływ płci konia na występowanie predyspozycji do pewnych zachowań
 Fig. 6. The influence of horse sex on the occurrence of predispositions to certain behaviors

Analizując wyniki z ryciny 6 można stwierdzić, że zachowania wrogie w stosunku do innych koni częściej wykazywały klacze niż ogiery/wałachy ($\chi^2=9,33$; $P=0,0023$). Podobnie było z dominacją, odpowiedzi twierdzących było więcej u klaczy niż u wałachów ($\chi^2=5,05$; $P=0,0248$) oraz ze spokojnym zachowaniem przy obsłudze konia, tu również więcej odpowiedzi negatywnych zanotowano u klaczy niż u ogierów/wałachów ($\chi^2=8,64$; $P=0,0033$). Natomiast ogiery/wałachy bardziej przejawiały oznaki niesubordynacji ($\chi^2=11,87$; $P=0,0006$) oraz były flegmatyczne czy pozbawione motywacji do pracy ($\chi^2=8,80$; $P=0,0030$), na co wskazywała większa liczba odpowiedzi twierdzących w tej grupie w porównaniu z klaczami (ryc. 6). Również większość podpunktów pytania 12 nie wykazywała istotnej zależności od grupy wiekowej ($P \geq 0,05$). Rycina 7 przedstawia wyniki dotyczące wpływu grupy wiekowej na predyspozycje do pewnych zachowań koni. Wpływ grupy wiekowej konia na takie zachowania, jak pobudliwość na nowe bodźce, przyjazność do innych koni, wyprzedzanie przy prowadzeniu w ręce oraz nieufność był istotny ($P < 0,05$).

Ryc. 7. Wpływ grupy wiekowej konia na występowanie predyspozycji do pewnych zachowań
 Fig. 7. The influence of the horse's age group on the occurrence of predispositions to certain behaviors

Analizując rycinę 7 można stwierdzić, że większą pobudliwością na nowe bodźce charakteryzowały się konie w średnim wieku (z roczników 2011–2015) ($\chi^2=9,04$; $P=0,0109$). W przypadku tej grupy wiekowej odpowiedzi twierdzące i przeczące były prawie w równowadze. Może to oznaczać, iż konie w tym wieku pracują więcej i przez to są bardziej narażone na kontakt z nowymi stresorami. Równocześnie ta grupa wiekowa była mniej przyjazna w stosunku do innych koni ($\chi^2=6,18$; $P=0,0454$), co prawdopodobnie może wiązać się z obciążeniem pracą tych zwierząt. Natomiast najmłodsza grupa wiekowa (konie urodzone po 2016 roku) charakteryzowała się mniejszą pobudliwością na nowe bodźce i większą ufnością do innych członków własnego gatunku. Natomiast większą nieufnością charakteryzowały się konie starsze, urodzone przed 2010 oraz konie w średnim wieku urodzone w latach 2011–2015 ($\chi^2=7,36$; $P=0,0252$). U tych koni może być to prawdopodobnie związane z bagażem doświadczeń, szczególnie dotyczących kontaktów z ludźmi, które niekoniecznie mogły być pozytywne, lub były to konie narażone na izolację od współtowarzyszy, rzadko wypuszczane z innymi końmi na wybieg. Takie sytuacje zawsze powodują utarczki, a właściciele koni, szczególnie sportowych, niechętnie wypuszczają je z innymi końmi, bojąc się kontuzji swojego wierzchowca. Natomiast konie z grupy wiekowej 2011–2015 oraz najmłodsze, urodzone w latach 2016–2022 wykazywały w większym stopniu tendencję do wyprzedzania prowadzącego je w ręku człowieka ($\chi^2=8,64$; $P=0,0133$) (ryc.7).

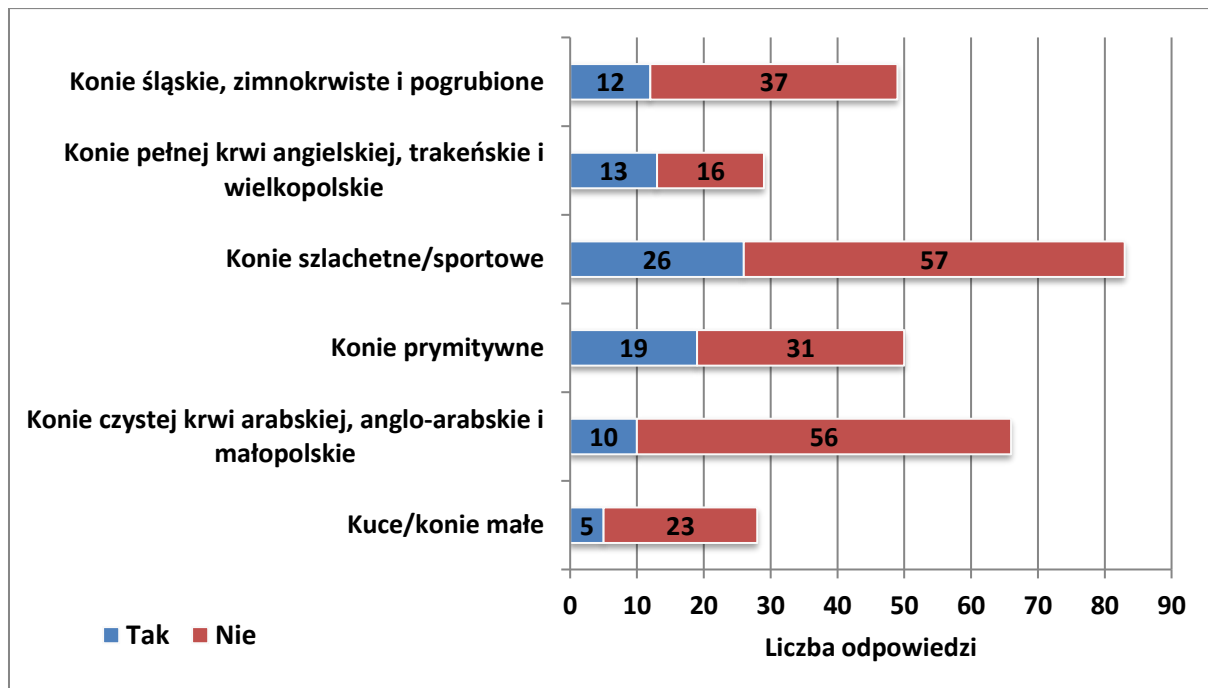
Analiza wpływu grupy wiekowej konia (ryc. 7) na takie zachowania, jak niesubordynacja, flegmatyczność i zainteresowanie nowymi przedmiotami wykazała jej wysoką istotność ($P<0,01$). Mniejsze zainteresowanie nowymi przedmiotami i podchodzeniem do nich wykazywały konie starsze urodzone przed 2010 rokiem i konie z roczników 2011–2015 ($\chi^2=11,53$; $P=0,0031$). Konie najstarsze były też mniej zmotywowane do pracy i bardziej flegmatyczne ($\chi^2=9,30$; $P=0,0096$), co mogło być związane ze zmęczeniem pracą, ale też z umiejętnością rozeznania poziomu wyszkolenia jeźdźcy i dostosowaniem własnego zaangażowania do tych umiejętności. Najbardziej zainteresowane nowymi przedmiotami, zmotywowane do pracy i najmniej flegmatyczne były natomiast konie najmłodsze, urodzone w latach

2016–2022, które nie miały jeszcze zbyt wielu negatywnych doświadczeń i u których nie zostały jeszcze wypracowane złe nawyki. Ta grupa wiekowa była również najbardziej niesubordynowana ($\chi^2=10,23$; $P=0,0060$), choć konie z pozostałych grup również (jednak w mniejszym stopniu) wykazywały to zachowanie. U koni starych urodzonych przed 2010 rokiem i koni w średnim wieku z roczników 2011–2015 niesubordynacja polegająca na łapaniu różnych przedmiotów do pyska mogła być związana ze znudzeniem lub być próbą odreagowania stresu po pracy (ryc. 7).

Analiza wpływu grupy rasowej i liczby osób użytkujących konia na tendencje do pewnych zachowań koni

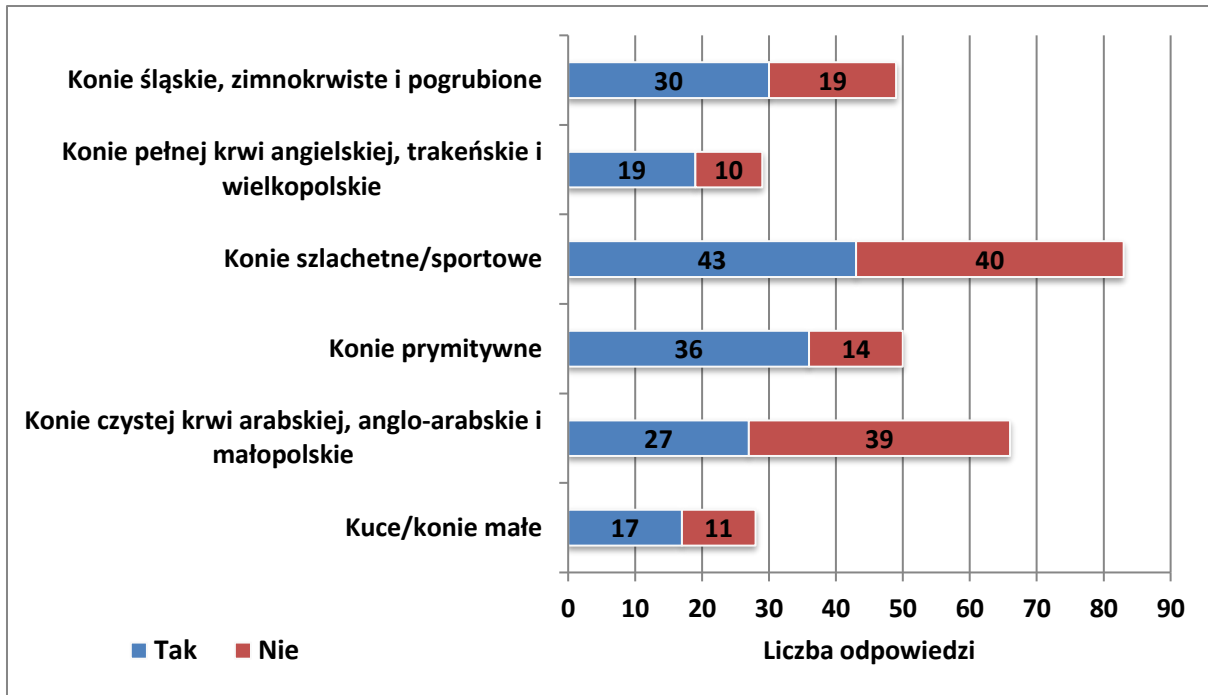
Wpływ grupy rasowej na większość podpunktów pytania 12 nie był istotny ($P \geq 0,05$). Natomiast dla takich zachowań koni jak pewność siebie w nowym środowisku, flegmatyczność/brak motywacji i niesubordynacja był on istotny ($P < 0,05$). Na rycinach 8–10 podano wyniki dotyczące wpływu grupy rasowej na tendencję do flegmatyczności (ryc. 8) wykazywania pewności siebie w nowym środowisku (ryc. 9) oraz niesubordynacji (ryc. 10).

Największą flegmatyczność i brak motywacji wykazywały konie szlachetne/sportowe ($\chi^2=14,2$; $P=0,0145$), co może wynikać z przeciążenia ich organizmów treningiem i startami w zawodach. A być może też jest sposobem obrony przed słabym poziomem wyszkolenia jeźdźca lub problemami wynikającymi z kiepskiej komunikacji jeździec–koń (obserwacje własne autorów, McKenzie i in., 2021). Również stosunkowo większą flegmatycznością i brakiem motywacji charakteryzowały się konie prymitywne (ryc. 8). W tym przypadku można przypuszczać, że koniki polskie i hucuły, jako rasy z natury bardziej przemyślnie i inteligentne, szybko uczą się jak unikać nadmiaru pracy i wykorzystują nabytą wiedzę w kontaktach z człowiekiem (obserwacje własne autorów, Burattini i in., 2020; Topczewska i in., 2021).

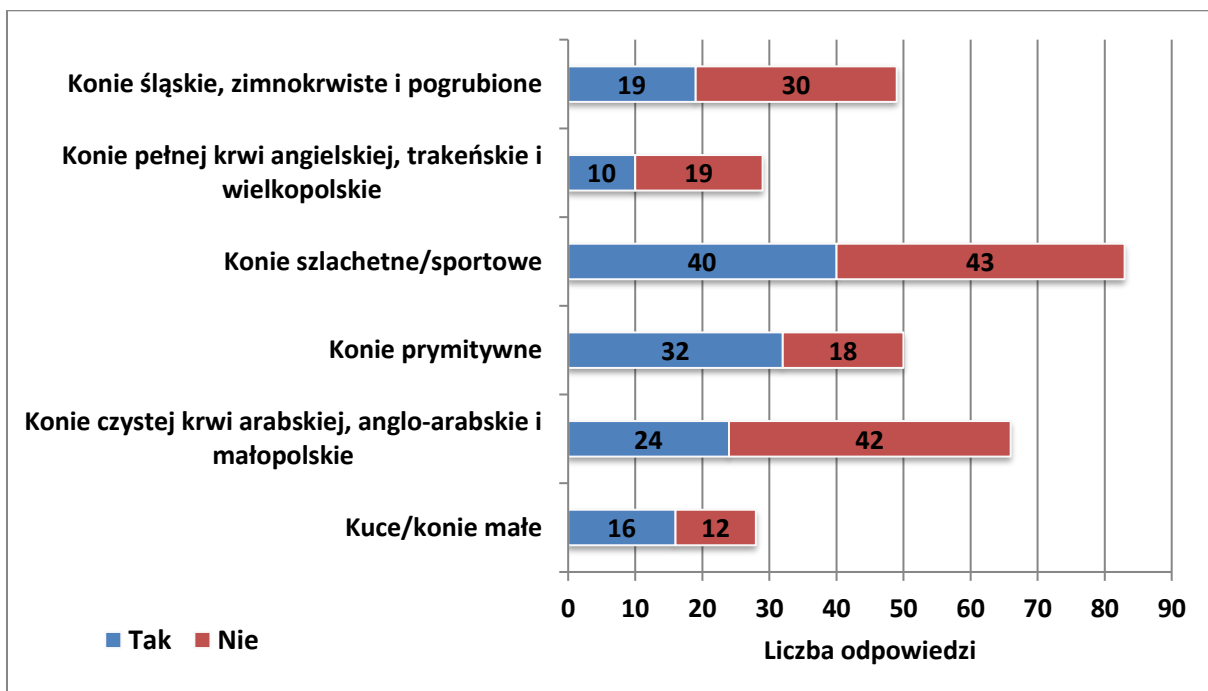

Ryc. 8. Wpływ grupy rasowej konia na predyspozycję do flegmatyczności

Fig. 8. The influence of the horse's breed group on the predisposition to phlegmacy

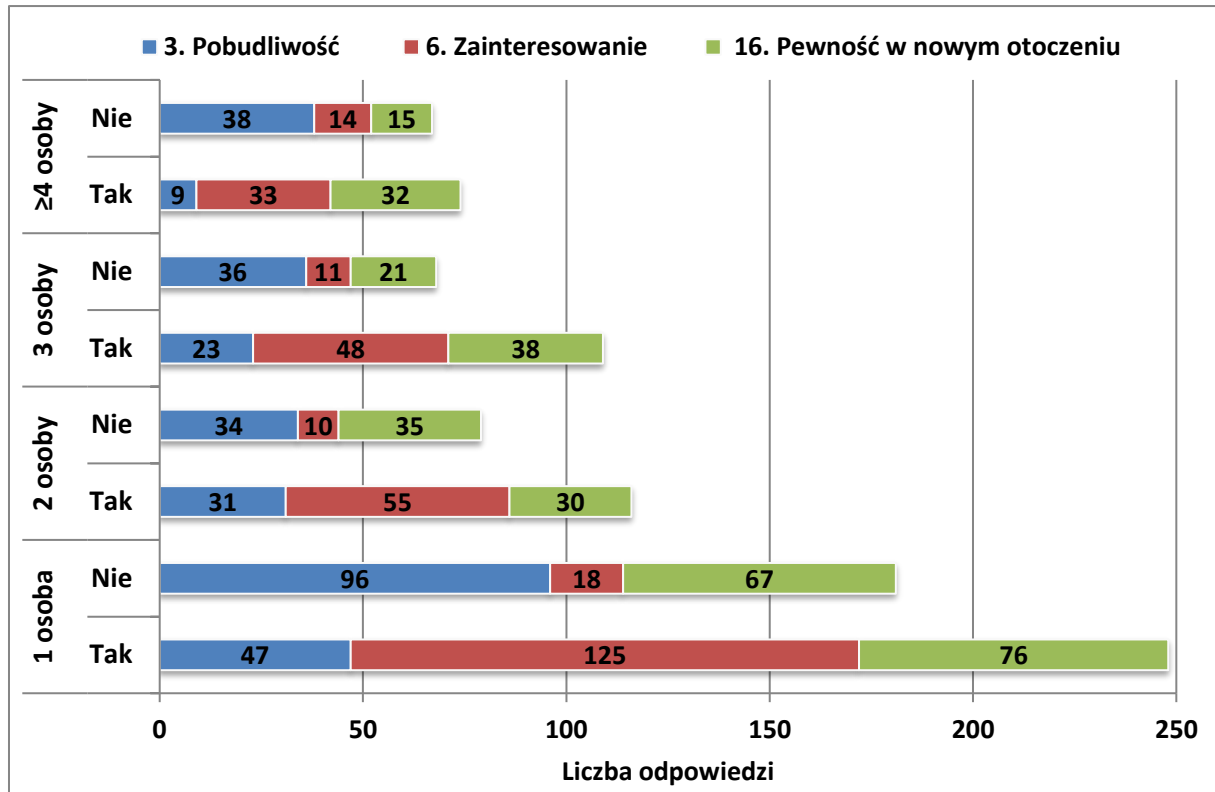
Ryc. 9. Wpływ grupy rasowej konia na predyspozycję do bycia pewnym w nowym otoczeniu
 Fig. 9. The influence of the horse's breed group on the predisposition to be confident in a new environment

Ryc. 10. Wpływ grupy rasowej konia na predyspozycję do niesubordynacji
 Fig. 10. The influence of the horse's breed group on the predisposition to insubordination

Największą niesubordynację wykazywała grupa kuców i koni małych oraz konie prymitywne (huculskie i koniki polskie) ($\chi^2=13,11$; $P=0,0224$), które jednocześnie wykazywały większą pewność siebie w nowym otoczeniu ($\chi^2=13,76$; $P=0,0172$). Najmniej pewne siebie – bojaźliwe w nowym otoczeniu były konie arabskie, angloarabskie i małopolskie oraz konie szlachetne/sportowe, ale także w nieco mniejszym stopniu konie śląskie, zimnokrwiste i pogrubione (ryc. 9). Ta druga grupa rasowa była również nieco mniej skłonna do niesubordynacji, choć w tym przypadku odpowiedzi były prawie w równowadze (ryc. 10).

Wpływ liczby osób użytkujących konia okazał się nieistotny ($P \geq 0,05$) w przypadku większości podpunktów z pytania 12. Wpływ tego czynnika na pobudliwość koni był istotny ($P < 0,05$), natomiast w przypadku zainteresowania i pewności był bliski istotnego, dlatego te dwa zachowania zostały również umieszczone na rycinie 11.

Ryc. 11. Wpływ liczby osób użytkujących konia na występowanie predyspozycji do pewnych zachowań

Fig. 11. The influence of the number of people using the horse on the occurrence of predispositions to certain behaviors

Analizując rycinę 11, można stwierdzić, że najwięcej pobudliwych koni było obsługiwanych przez jedną, dwie lub trzy osoby ($\chi^2=10,49$; $P=0,0149$). Konie, które miały styczność z większą liczbą osób były mniej wrażliwe na nowe bodźce. Na podstawie tego można wnioskować, że większa liczba osób w otoczeniu konia powoduje szybsze „odczulenie” go na nowe bodźce. Odpowiedzi na pytania dotyczące zainteresowania konia nowymi przedmiotami ($\chi^2=7,69$; $P=0,0528$) oraz pewności w nowym środowisku ($\chi^2=7,51$; $P=0,0573$) były nieistotne, ale ich poziom istotności zbliżał się do granicznego. Analizując odpowiedzi na te dwa pytania, można zauważyć, że najbardziej zainteresowane nowymi przedmiotami były konie obsługiwane przez jedną osobę (ryc. 11). Podobnie jak dla pobudliwości, duża liczba nowych bodźców (przedmiotów) przynoszonych przez większą liczbę obsługujących mogła spowodować przyzwyczajenie konia do stałych zmian. W przypadku pewności siebie konia w nowym środowisku proporcja odpowiedzi w grupie koni obsługiwanych przez dwie osoby odwróciła się i więcej było koni niepewnych niż pewnych (35 do 30) (ryc. 11). Było to prawdopodobnie związane z tym, że zazwyczaj konie sportowe są obsługiwane przez jedną lub dwie osoby, a bywają bardziej pobudliwe i mniej pewne w nowym środowisku, co wykazano w tych badaniach (ryc. 8–9).

Omówienie wyników

Analiza demograficzna dotycząca użytkowników koni oraz ich wierzchowców

Użytkownikami koni były zazwyczaj osoby w młodym lub średnim wieku (18–30 lat) legitymujące się średnimi umiejętnościami jeździeckimi, dążące do podniesienia kwalifikacji sportowych. Wśród użytkowników dominowali właściciele oraz jeźdźcy, a mniej liczni byli hodowcy. Uprawnienia „Instruktora Jazdy Konnej, Sportu, Trenera klasy I, II bądź Wykładowcy” posiadały najczęściej osoby w średnim wieku (36–41 lat). Podobne wyniki otrzymali Suwała i in. (2016), którzy stwierdzili, że największą grupą użytkowników koni byli respondenci w wieku 20–50 lat z dużym lub mniejszym doświadczeniem w pracy z końmi. Najwięcej w tym przypadku było jeźdźców rekreacyjnych, właścicieli koni, instruktorów jazdy konnej i jeźdźców sportowych. Podobną strukturę wiekową respondentów oraz określenie ich umiejętności jeździeckich stwierdzili w obszernych badaniach międzynarodowych Mc Kenzie i in. (2021).

Większość koni w niniejszych badaniach użytkowana było rekreacyjnie. Konie użytkowane sportowo startowały w skokach przez przeszkody lub w ujeżdżeniu, a także w mniejszym stopniu w dyscyplinie WKKW i rajdach długodystansowych. Podobne wyniki uzyskali Suwała i in. (2016). Odmienne w badaniach McKenzie i in. (2021) najczęściej uprawianą dyscypliną jeździecką było ujeżdżenie, drugiej kolejności jazda rekreacyjna, a na kolejnych miejscach wyjazdy w teren, WKKW oraz skoki przez przeszkody. W prezentowanych badaniach największą grupę stanowiły klacze, a zaraz potem wałachy, najmniej zaś było ogierów. Najwięcej wśród wałachów było osobników najstarszych, urodzonych do 2010 roku, natomiast wśród klaczy dominowały najmłodsze, urodzone między 2016 a 2022 rokiem. Podobną strukturę jeżeli chodzi o płeć koni, uzyskali Burattini i in. (2020), natomiast w badaniach McKenzie i in. (2021) przeważały wałachy nad klaczami i były to konie w wieku średnio nieco ponad 11 lat. Podobnie w badaniach Romness i in. (2020) ponad połowę badanych koni stanowiły wałachy, a tylko 38% klacze, natomiast poniżej 1% w tych badaniach stanowiły ogiery i źrebięta płci męskiej, a poniżej 2% źrebięta płci żeńskiej. Również w badaniu Hemsforth i in. (2021) więcej było wałachów niż klaczy, a najmniej ogierów (tylko 5) oraz przeważały konie w wieku od 5 do 20 lat. Dai i in. (2021) badali czynniki ryzyka związane z problemami w zachowaniu koni podczas transportu i stwierdzili, że czynności związane z załadunkiem/wyładunkiem konia oraz z samym transportem zawsze generują problemy i mogą być niebezpieczne tak dla koni, jak i dla obsługi. W niniejszych badaniach również stwierdzono występowanie koni sprawiających problem przy załadunku/wyładunku oraz w transporcie, niemniej jednak zależności tych dwóch aspektów zachowania koni od żadnego z badanych czynników nie były istotne. Należałoby wprowadzić lub w większym stopniu rozpropagować poglądy szkolenia, jak należy spokojnie i bezstresowo przyzwyczaić konia do załadunku i transportu, ponieważ i w tym przypadku jest możliwe działanie bez konfliktu i przemocy.

Graf i in. (2013) badali ważność cech osobowości koni dla hodowców i jeźdźców, stwierdzając, że najważniejszym elementem celu hodowlanego jest charakter i temperament konia oraz jego chęć do pracy. U koni rekreacyjnych respondenci bardziej zwracali uwagę na wrażliwość, inteligencję i odwagę oraz chęć do pracy, zaś u koni sportowych na nerwowość, zachowanie w boksie, reakcję na działania kowala czy lekarza weterynarii, a także zachowanie w stosunku do innych koni. W obu przypadkach dla respondentów ważne było też zachowanie podczas transportu. W niniejszych badaniach większość wymienionych w cytowanej pracy zachowań nie było zależnych od badanych czynników, takich jak wiek, płeć i rasa konia oraz liczba osób zajmujących się koniem. Flegmatyczność, czyli brak chęci do pracy, była jednak zależna od płci i rasy konia. Również odwaga, tj. w tych badaniach „pewność w no-

wym otoczeniu”, wykazywała zależność z wiekiem konia, jego rasą i liczbą osób w jego otoczeniu.

Analiza wpływu płci i grupy wiekowej na predyspozycje do pewnych zachowań koni

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że klacze były bardziej agresywne w stosunku do innych koni niż wałachy/ogierzy oraz częściej wykazywały dominację. Zachowanie to mogło mieć źródło w naturalnej roli klaczy, jaką jest wychowywanie potomstwa i utrzymanie porządku w stadzie lub być związane z występowaniem u nich cyklu rujowego. Klacze również w porównaniu z wałachami/ogierami częściej wykazywały niepokój przy czyszczeniu, siodłaniu i wsiadaniu. Z kolei ogierzy/wałachy bardziej niż klacze były niesubordynowane, ale też flegmatyczne czy niezmotywowane. Konie w średnim wieku były natomiast bardziej pobudliwe na nowe bodźce, zaś konie najmłodsze – najbardziej zainteresowane nowymi przedmiotami i niesubordynowane. Obie grupy wiekowe miały też predyspozycje do wyprzedzania prowadzącego je w rękę człowieka. Konie w średnim i starszym wieku były mniej przyjazne w stosunku do innych koni, bardziej flegmatyczne i nieufne. McKenzie i in. (2021) wykazali istotny wpływ płci i wieku konia na jego chęć do reagowania na polecenia jeźdźcy oraz odpowiadania na nacisk wodzy podczas zmian prędkości chodu. Z kolei Burattini i in. (2020) stwierdzili istotny wpływ płci konia oraz wieku, w którym koń został przyuczony do pracy pod siodłem na cechy takie jak śmiałość i niezależność. Autorzy ci stwierdzili, że konie starsze były bardziej śmiałe niż młode, zaś konie później przyuczone do pracy pod siodłem były mniej śmiałe i niezależne niż te, które zaczęły prace pod siodłem w młodym wieku.

Analiza wpływu grupy rasowej i liczby osób użytkujących konia na predyspozycje do pewnych zachowań koni

Analiza wpływu grupy rasowej wykazała, że najbardziej niesubordynowane były kuce i konie małe oraz konie prymitywne (huculskie i koniki polskie), które jednocześnie wykazywały większą pewność siebie w nowym otoczeniu. Najmniej pewne siebie w nowym otoczeniu były konie ras szlachetnych (m.in. arabskie, angloarabskie i małopolskie) oraz konie sportowe, ale także w nieco mniejszym stopniu konie śląskie, zimnokrwiste i pogrubione. Ta druga grupa rasowa była również nieco mniej skłonna do niesubordynacji, choć w tym przypadku odpowiedzi były prawie w równowadze. Romness i in. (2020) badając różne rasy koni w Australii, stwierdzili, że mniejszą skłonność do kręcenia się przy różnych czynnościach wykazywały konie gorącokrwiste w porównaniu z mieszańcami, zaś mniejszą skłonność do stawania dęba – konie skokowe czyli rasy gorącokrwiste. Natomiast mniejszą skłonność do wierzgania przejawiały konie poruszające się pięcioma chodami (np. kuce islandzkie). Z kolei Burattini i in. (2020), którzy również badali różne rasy koni w Australii, stwierdzili, że bardziej śmiałe i niezależne były australijskie konie wierzchowe, konie zimnokrwiste i kuce niż mieszańce przyuczane do pracy pod siodłem w starszym wieku, natomiast konie pełnej krwi angielskiej były mniej niezależne od mieszańców. McKenzie i in. (2021) wykazali istotny wpływ rasy konia na jego chęć do reagowania na polecenia jeźdźcy, a także odpowiadania na pomoce. W przypadku zmiany chodu na wyższy najgorzej na pomoce reagowały amerykańskie konie wierzchowe. W przeciwnym przypadku, oprócz amerykańskich koni wierzchowych, zmiana chodu na niższy była najtrudniejsza do wyegzekwowania u koni zimnokrwistych, ras iberyjskich, kuców, koni gorącokrwistych oraz rasy quarter. Z kolei najtrudniej na pomoce odpowiadały konie zimnokrwiste (McKenzie i in., 2021). Lloyd i in. (2008) badali różnice między rasami koni w Wielkiej Brytanii związane z takimi zachowaniami jak dominacja, bojaźliwość, skłonność do ekscytacji, skłonność do obrony, zachowania socjalne, ciekawość i stwierdzili, że najwięcej ras wykazywało wysoką bojaźliwość i skłonność do ekscytacji. Następnie występowały zachowania socjalne i ciekawość, a na końcu dominacja i chęć obrony. Autorzy ci stwierdzili, iż najwyższym poziomem dominacji, bojaźliwości, ekscytacji,

ciekawości i zachowań socjalnych charakteryzowały się konie pełnej krwi angielskiej. Natomiast irlandzkie konie pociągowe cechowały się niskim poziomem dominacji, ekscytacji, ciekawości i zachowań socjalnych. Wyniki uzyskane przez Lloyd i in. (2008) są nieco podobne do uzyskanych w prezentowanym badaniu, gdzie mniejszą pewnością siebie w nowym środowisku charakteryzowały się też rasy czyste (czysta krew arabska i angloarabska). Natomiast większą śmiałość w nowym środowisku wykazywały w tych badaniach konie śląskie, zimnokrwiste i pogrubione, które mają bardziej zrównoważony charakter i spokojny temperament. Topczewska i in. (2021) wykazali, że konie huculskie reagują stresem na powtarzające się starty w zawodach obejmujących m.in. test sprawnościowy i ścieżkę huculską, przy czym silniej reagowały konie, które już kilkakrotnie startowały w tych zawodach. W niniejszych badaniach stwierdzono, że konie prymitywne, czyli m.in. huculskie, potrafią być flegmatyczne i niezmotywowane do pracy, co w pewnym stopniu może potwierdzić nieumiejętność przyzwyczajenia się do ciągłych startów w zawodach, ponieważ nie są one zazwyczaj przeznaczone do użytkowania sportowego.

W prezentowanych badaniach najbardziej pobudliwe i zainteresowane nowymi przedmiotami były konie obsługiwane przez jedną osobę, zaś najmniej pewne siebie były konie obsługiwane przez jedną lub dwie osoby. Większa liczba osób obsługujących konia wpłynęła pozytywnie na wymienione zachowania, ponieważ konie obsługiwane przez 4 i więcej osób były najmniej pobudliwe, a najbardziej pewne w nowym środowisku i również zainteresowane nowymi przedmiotami w otoczeniu. Niestety, jak wykazały badania Wolińskiej i in. (2012), takie konie często wykazują negatywne reakcje czy agresję, jak próby kopnięcia lub ugryzienia podczas przygotowania do jazdy, wsiadania i samej jazdy. W tych badaniach nie wykazano jednak istotnych zależności zachowań agresywnych w stosunku do człowieka od żadnego z badanych czynników. Natomiast wykazano, że spokojne zachowanie konia podczas czyszczenia, siodłania i wsiadania zależało od jego płci.

Podsumowując, należy stwierdzić, że płeć, wiek, rasa oraz liczba osób użytkująca konia miały wpływ na niektóre z badanych zachowań koni, co zgadzało się z wynikami badań innych autorów. Od płci konia zależała dominacja w stadzie, przyjazne zachowania w stosunku do innych koni, spokojne zachowanie przy czyszczeniu, siodłaniu i wsiadaniu, a także nie-subordynacja czy flegmatyczność. Do pewnego stopnia te same cechy powtórzyły się w analizie wpływu wieku na predyspozycje do pewnych zachowań. Wiek wpływał również na pobudliwość konia czy jego zainteresowanie nowymi przedmiotami, ale także na takie cechy jak nieufność oraz tendencja do wyprzedzania podczas prowadzenia w rękę. Wpływ rasy był istotny dla wymienionych wcześniej zachowań, jak nie-subordynacja i flegmatyczność oraz dla pewności w nowym środowisku. Natomiast liczba osób zajmujących się koniem wpływała istotnie na pobudliwość konia. Wpływ tego czynnika był też bliski istotności dla zainteresowania nowymi przedmiotami a także dla pewności w nowym środowisku. Nie stwierdzono natomiast istotności wpływu badanych czynników na takie zachowania, jak agresja czy bojaźliwość wobec człowieka, nieprzewidywalność, upór czy cierpliwość wobec różnych bodźców. Choć z analizy wszystkich ankiet wynikało, że około 11% badanych koni wykazywało agresję do człowieka, około 18% z nich bało się ludzi, 22,5% było nieprzewidywalnych, a ponad 35% badanych koni wykazywała tendencję do opierania się poleceniom oraz około 33% z nich nie było cierpliwe. Użytkowanie takich koni może narażać na problemy i prowadzić do poważnych kontuzji, szczególnie jeżeli są to konie szkółkowe ze stajni rekreacyjnych a osoby mające z nimi kontakt są mniej doświadczone i obyte z końmi. Z drugiej strony takie zachowania badanych koni mogą sugerować, że miały one dużo negatywnych doświadczeń związanych z ludźmi. Należałoby więc położyć większy nacisk na wyszkolenie użytkowników koni/instruktorów jeździectwa dotyczące podstawowych potrzeb koni w zakresie ich dobrostanu oraz właściwego zachowania i postępowania ludzi przy obsłudze tych zwierząt.

Piśmiennictwo

- Briefer Freymond S., Ruet A., Grivaz M., Fuentes C., Zuberbühler K., Bachmann I., Briefer E.F. (2019). Stereotypic horses (*Equus caballus*) are not cognitively impaired. *Anim. Cogn.*, 22: 17–33.
- Burattini B., Fenner K., Anzulewicz A., Romness N., McKenzie J., Wilson B., McGreevy P. (2020). Age-related changes in the behaviour of domestic horses as reported by owners. *Animals*, 10: 2321–2338.
- Chapman M., Thomas M., Thompson K. (2020). What people really think about safety around horses: The relationship between risk perception, values and safety behaviours. *Animals*, 10: 2222–2244.
- Cozzi A., Sighieri C., Gazzano A., Nicol C.J., Baragli P. (2010). Post-conflict friendly reunion in a permanent group of horses (*Equus caballus*). *Behav. Proc.*, 85: 185–190.
- Dai F., Zappaterra M., Minero M., Bocchini F., Riley Ch.B., Padalino B. (2021). Equine transport-related problem behaviors and injuries: A survey of Italian horse industry members. *Animals*, 11: 223–242.
- Fenner K., Matlock S., Williams J., Wilson B., McLean A., Serpell J., McGreevy P. (2020). Validation of the Equine Behaviour Assessment and Research Questionnaire (E-BARQ): A new survey instrument for exploring and monitoring the domestic equine triad. *Animals*, 10: 1982–1996.
- Graf P., König von Borstel U., Gauly M. (2013). Importance of personality traits in horses to breeders and riders. *J. Vet. Behav.*, 8: 316–325.
- Hemsworth L.M., Jongman E.C., Coleman G.J. (2021). The human–horse relationship: identifying the antecedents of horse owner attitudes towards horse husbandry and management behaviour. *Animals*, 11: 278–302.
- Janicka W., Wilk I., Ryżak M. (2022). Horses' perception of the threat posed by sounds of different origin. *Med. Weter.*, 78 (8): 401–413.
- Kamieniak J., Marciniak B., Sapula M. (2010). Reakcje behawioralne koni poddanych działaniu wybranych bodźców dźwiękowych. *Med. Weter.*, 66 (6): 413–417.
- Kozak A., Budzyńska M. (2017). Interakcje człowiek-zwierzę w aspekcie dobrostanu i użytkowania koni. *Wiad. Zoot.*, 1: 94–100.
- Krueger K., Esch L., Farmer K., Marr I. (2021). Basic needs of horses? – A literature review. *Animals*, 11: 1798–1814.
- Krupa W., Topczewska J., Garbiec A., Karpiński M. (2022). Is the welfare of sport horses assured by modern management practices? *Anim. Sci. Gen. (d. Roczniki Naukowe PTZ)*, 18 (1): 57–77.
- Leopold A. (1965). Możliwości zwiększenia zasobów zbożowych na drodze mechanizacji gospodarstw chłopskich. Ograniczenie ilości koni w gospodarstwach rolnych. *Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych. Zeszyt 64*.
- Lloyd A.S., Martin J.E., Bornett-Gauci H.L.I., Wilkinson R.G. (2008). Horse personality: Variation between breeds. *Appl. Anim. Behav. Sci.*, 112: 369–383.
- Łojek J., Łojek A. (2015). Człowiek i koń – próba równoważenia interesów. *Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria*, 24 (2/94): 35–49.
- Marć-Pieńkowska J., Topolińska P., Mitura K. (2014). Poziom stresu wskaźnikiem dobrostanu zwierząt. *Wiad. Zoot.*, 2: 36–42.
- McKenzie J., Fenner K., Hyde M., Anzulewicz A., Burattini B., Romness N., Wilson B., McGreevy P. (2021). Equine responses to acceleration and deceleration cues may reflect their exposure to multiple riders. *Animals*, 11, 66–82.
- Merkies K., Franzin O. (2021). Enhanced understanding of horse–human interactions to optimize welfare. *Animals*, 11: 1347–1361.

- Nowicki B., Zwolińska-Bartczak I. (1983). Zachowanie się zwierząt gospodarskich. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, ss. 266.
- Olczak K., Klocek C. (2014). A review of aggressive behavior in horses. *AD ALTA: J. Interdiscip. Res.*, 4 (2): 62–65.
- Olczak K., Tomczyk-Wrona I. (2022). Współczesne aspekty dobrostanu koni. *Rocz. Nauk. Zoot.*, 49 (1): 3–18.
- Romness N., Fenner K., McKenzie J., Anzulewicz A., Burattini B., Wilson B., McGreevy P. (2020). Associations between owners' reports of unwanted ridden behaviour and in-hand behaviour in horses. *Animals*, 10: 2431–2449.
- SAS Institute Inc. SAS/STAT® 13.2 User's Guide. SAS Institute Inc. Cary, NC. USA, 2014
- Sigurjonsdottir H., Haraldson H. (2019). Significance of group composition for the welfare of pastured horses. *Animals*, 9: 14–33.
- Sigurjonsdottir H., Thorhallsdottir A.G., Hafthorsdottir H.M., Granquist S.M. (2012). The behaviour of stallions in a semiferal herd in Iceland: time budgets, home ranges, and interactions. *Int. J. Zool.*, 1: 1–7.
- Snedecor G.W., Cochran W.G. (1989). *Statistical Methods*. 8th Edition, Iowa State University Press, Ames USA, ss. 124–129.
- Suwała A., Górecka-Bruzda A., Walczak M., Ensminger J. (2016). A desired profile of horse personality – A survey study of Polish equestrians based on a new approach to equine temperament and character. *Appl. Anim. Behav. Sci.*, 180: 65–77.
- Tkaczyk E., Kaczmarek B., Mierzicka M., Frączak M., Dybczyńska M. (2020). Analiza stereotypii koni podczas izolacji socjalnej. *Rocz. Nauk. Zoot.*, 47 (2): 257–265.
- Topczewska J., Krupa W., Sokołowicz Z., Lechowska J. (2021). Does experience make Hucul horses more resistant to stress? A pilot study. *Animals*, 11: 3345–3358.
- Waiz H.A., Gautam L. (2022). Management of stereotypic behaviour in horses: a welfare concern. *Animal Welfare* (<http://www.pashudhanpraharee.com/management-of-stereotypic-behaviour-in-horses-a-welfare-concern/>)
- Wolińska K., Łuczyńska M., Jaworski Z. (2012). Analiza zaburzeń behawioralnych u koni rekreacyjnych w wybranych ośrodkach jeździeckich województwa pomorskiego i warmińsko-mazurskiego. *Roczniki Naukowe PTZ*, 8 (1): 73–81.

Zatwierdzono do druku: 23 X 2024

ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING THE TENDENCY TO DIFFERENT BEHAVIOR OF HORSES – SURVEY RESEARCH

Joanna Kania-Gierdziewicz, Barbara Zwolska

SUMMARY

The aim of the study was to analyze the influence of breed, sex, age and the number of people using horses on potential behavior problems, by an online survey addressed to horse owners and users. The behaviors included: aggression or timidity towards people, unpredictability, stubbornness and patience towards various stimuli. The surveys showed that about 11% of the horses were aggressive towards humans, about 18% were afraid of people, 22.5% were unpredictable, over 35% tended to resist commands, and about 33% showed impatience. Neither the breed, nor sex, nor the horse age, nor the number of people dealing with/using it influenced the horse loading/unloading and transport. Additionally, mares tended to be more dominant, less friendly towards other horses, and anxious during preparation for riding; stallions/geldings were generally more insubordinate and phlegmatic/unmotivated to work. The

oldest and middle-aged horses were the least friendly towards other horses. The oldest horses were the most phlegmatic, timid and uninterested in new objects, while the youngest were the most insubordinate. It was observed that middle-aged and young horses were the most excitable and eager to overtake when led. The horses of noble or sport breeds were the most timid in the new environment. Noble/sports and primitive horses were the most phlegmatic and insubordinate. The horses handled by one or two people (with limited contact with humans) were the most excitable, the most interested in new objects and the least brave in a new environment. To sum up, greater emphasis should be put on training users in the basic welfare needs of horses, taking into account the specificity of the horse's sex, age and breed, as well as appropriate human behavior and conduct when handling these animals.

Keywords: horse, behavior, undesirable behaviors, survey research

ANEKS – Ankieta dotycząca tendencji do różnych zachowań koni

1. Jestem:

a. Właścicielem	c. Jeźdźcem	e. Luzakiem
b. Hodowcą	d. Trenerem/instruktorem	f. Inne: kim?

2. Twój wiek:

a. poniżej 18 lat	c. 24 – 29 lat	e. 36 – 41 lat
b. 18 – 23 lata	d. 30 – 35 lat	f. 42 i więcej lat

3. Poziom umiejętności jeździeckich:

- a. początkujący – lonża, stęp, kłus/posiadam odznakę „jeźdźę konno”
- b. średni – jeźdźę swobodnie w trzech chodach/rekreacja/wdrażam się w sport
- c. zaawansowany – jeźdźę sportowo, startuję w zawodach
- d. posiadam BOJ/SOJ/ZOJ
- e. posiadam uprawnienia Instruktora Jazdy Konnej/Sportu lub Trenera kl. II/kl. I/Wykładowcy
- f. nie jeźdźę konno

4. Rasa/typ rasowy konia (mieszaniec jakich ras, jeśli rodzice są znani).

5. Data urodzenia konia.

6. Płeć:

a. ogier	b. klacz	c. wałach

7. Jak koń jest użytkowany?

a. sportowo	c. w hipoterapii	e. inne: jak?
b. rekreacyjnie	d. nie pracuje/nie jest użytkowany	

8. Jeśli koń jest użytkowany sportowo, to w jakiej dyscyplinie?

a. ujeżdżenie	d. WKKW	g. rajdy długodystansowe
b. skoki przez przeszkody	e. powożenie	h. western riding
c. wyścigi konne	f. woltyżerka	i. inne: jakie?

9. Jeśli koń jest użytkowany rekreacyjnie, to w jaki sposób?

a. jazdy na lonży	c. skoki przez przeszkody	e. wyjazdy w teren
b. jazdy na płasko	d. ujeżdżenie	f. wszechstronnie/wszystko powyższe
g. inne: jakie?		

10. Jeśli koń nie pracuje/nie jest użytkowany, to z jakiego powodu?

a. ze względu na wiek (młody/stary)	c. problemy behawioralne	e. inny: jaki?
b. problemy zdrowotne	d. jest koniem hodowlanym	

11. Ile osób użytkuje/obsługuje konia?

1 osoba	2 osoby	3 osoby	4 osoby
5 osób	6 osób	więcej osób (ile?)	

12. Czy koń ma tendencję do ...

		Odpowiedź	
1	... bycia skoncentrowanym na powierzonym zadaniu?	TAK	NIE
2	... bycia spokojnym, jeśli pozostanie sam, z dala od stada?	TAK	NIE
3	... bycia pobudliwym/przestraszonym lub zbyt szybko reaguje na nowe bodźce/przedmioty/hałasy itp.?	TAK	NIE
4	... bycia agresywnym wobec ludzi?	TAK	NIE
5	... bycia bojaźliwym wobec ludzi?	TAK	NIE
6	... bycia zainteresowanym nowymi przedmiotami lub podchodzenia do nich?	TAK	NIE
7	... chętniej współpracy z opiekunem, gdy jest obsługiwany?	TAK	NIE
8	... bycia nieprzewidywalnym?	TAK	NIE
9	... bycia upartym, opierającym się poleceniom?	TAK	NIE
10	... bycia posłusznym/uległym?	TAK	NIE
11	... bycia uważnym/czujnym na otoczenie?	TAK	NIE
12	... bycia cierpliwym wobec różnych bodźców?	TAK	NIE
13	... bycia przyjaznym w stosunku do innych koni?	TAK	NIE
14	... bycia przyjaznym w stosunku do innych gatunków zwierząt?	TAK	NIE
15	... bycia dominującym w stadzie?	TAK	NIE
16	... bycia pewnym w nowym środowisku/otoczeniu?	TAK	NIE
17	... łatwego załadunku/wyładunku do/z przyczepy?	TAK	NIE
18	... bycia problematycznym w transporcie (w trakcie podróży)?	TAK	NIE
19	... bycia psotnym, chwytającym różne przedmioty w pysk?	TAK	NIE
20	... bycia spokojnym podczas czyszczenia/siodłania/wsiadania?	TAK	NIE
21	... wyprzedzania podczas prowadzenia w rękę?	TAK	NIE
22	... bycia ospałym/niezmotywowanym?	TAK	NIE
23	... bycia nieufnym?	TAK	NIE
24	... bycia spokojnym podczas wizyt i zabiegów lekarza weterynarii/kowala?	TAK	NIE